5 41170

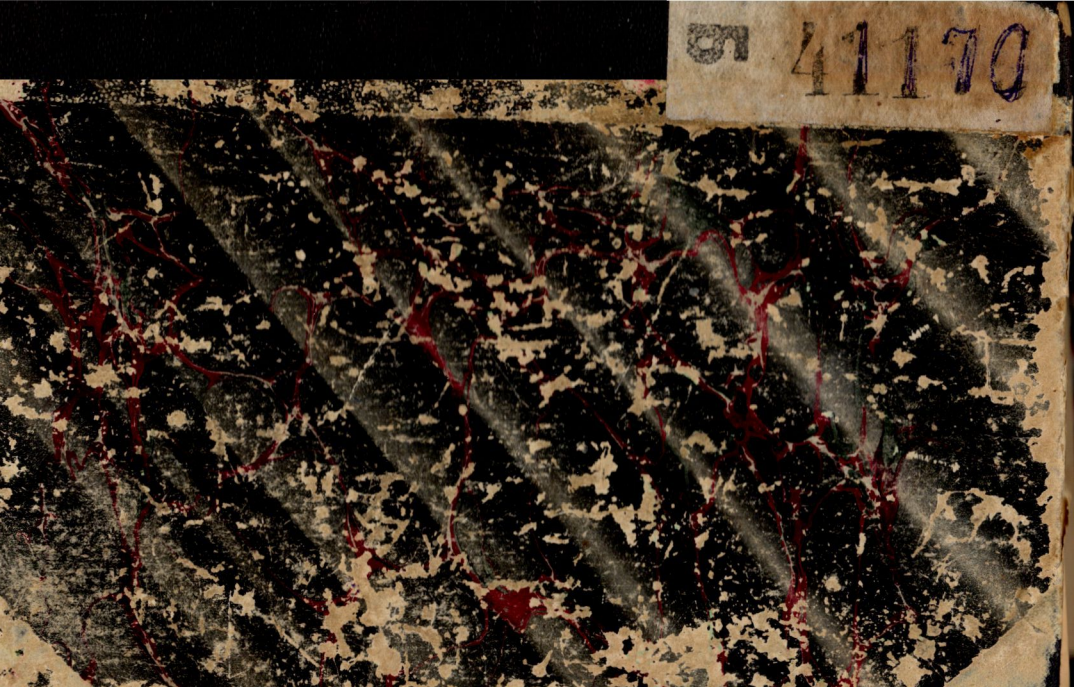

641170
1031659
Наські Українські
казки
9.03.94 В

Поверніть книгу не пізніше
зазначеного терміну

Вид-во «Соц. Харківщина». Зам.4-3321—200000, 1976

Не выдается на домъ.

ЛЇТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛЇОТЕКА. Ч. 49—50.
Відповідає за редакцию: Володимир Гнатюк.

ТЕКСТИ Й ПОЯСНЕНЯ
вибраних творів
Української й иньших лїтератур.

II.

Осип Бодянський.

НАСЬКІ УКРАЇНСЬКІ КАЗКИ
ЗАПОРОЖЦЯ ІСЬКА МАТИРИНКИ.

ВИДАВ І ПОЯСНИВ

Др. ІВАН ФРАНКО.

ХАРЬКОВСКАЯ ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛІОТЕКА
24 ЯНВР 1908
№ 26707.

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарнї Наукового Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

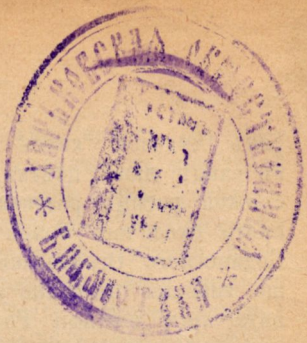

Осип Бодянський.

В жовтні 1902 р. минуло 25 лїт від смерти Осипа Бодянського, одного з перших піонєрів українського письменства 19-го віку і одного з найзаслуженїйших дїячів на полї славяно-і спеціяльно украïнознавства в Росиї. Щоб помянути память Бодянського як українського письменника, ми передруковуємо тут його головний український твір, оголошений друком при його житю, то-б то його „Наськi укр. казки“. Се вважаємо тим потрібнїйшим, бо навіть пок. історик нашої лїтератури Огоновський написав свій невеличкий нарис про Бодянського (Исторія литературы русской, часть II, вôддѣлъ I. Львôвъ 1889, стор. 239—244) зовсїм несамостійно, не бачивши й не читавши тих писань Бодянського, в яких подивляв „поетичну форму“ і які признав так гарними,

„якъ чудовою являє ся весною рано въ ранцѣ люба цвѣтка, що напивши ся свѣжои росицѣ розвиває свои листочки проти сходячого сонця". З укр. творів Бодянського Огоновський знає лише те, що знайшов цитоване у Петрова і наводить крім епітафії Розумовському лиш уступи з передмови до укр. казок, не вміючи про самі казки та про їх оброблене у Бодянського сказати нічого крім наведеної вище пустої фрази.

Про житє й наукову дїяльність Бодянського найлїпше і найповнїйше виложено у Пипіна (Н. А. Пыпинъ, Исторія русской этнографіи, т. Ш. С. Петербургъ 1891, стор. 104—113). Для нас найважнїйші біографічні дані про перший період його життя, до 1845 р., коли Бодянський стояв близько до украïнського слова й письменства. Ось найважнїйше з тих даних. Бодянський уродив ся 1808 року в місточку Варві Полтавської губ. і тому й свій перший лїтературний твір підписав псевдонїмом Бода Варвинець. Його батько був попом і бажав і його бачити духовним; тому то науку побирав Осип з разу в полтавській духовній семінарії, що була тодї в Переяславі. Тут Бодянський зазнав бурсацького життя, про яке згадує в пе-

редмові до своїх укр. казок: „бо таки й ми колись років з дванадцять попотерли пороги в переясловській бурсї“ (перводр. стор. XVIII, у нас далї стор. 35). Про науку й наукові інтереси в тій семінарії наведемо слова Драгоманова з його розвідки про Бодянського в статї „Україна і центри“ (Громада т. 2 Женева 1878, стор. 512—515): „Переяслав близький до Київа, де тодї було богато Сербів у семінарії і в духовній академії, звідки виходила більша часть професорів переяславської семінарії. До тогож у Переяславі вже з давна через рід Думитрашок-Раічів, з котрих у XVII—XVIII ст. була козацька старшина переяславського полку, а в XIX ст. професори семінарії, були звязки з Сербством, у котрому Раічі були не послїднї люди. Звісно, що в початку XIX ст. професори семінарії переяславської, що пройшли київські школи, всї знали й польську мову. Бодянський розказував нам 1874 р., що він ще семінаристом знав польську мову, а також сербську. Ще в Переяславі дістались до рук Бодянському сербські пісні зібрані Вуком Караджичем, котрі він привіз і в Москву і ними дивував і товаришів і начальство. Цїкаво, що тодї, як Бодянський був ще студентом і знав пісні Ка-

раджича, великий центральний поет Пушкин піймавсь на тому, що повірив фальшиво-сербським пісням на французькій мові, котрі видав Меріме, і перевів їх за настоящі. Певно Караджич підбив, чи вбільшив охоту в молодому Бодянському збірати й наші українські пісні й казки, а за тим само собою мусила піти й охота самому писати по українському й увага на других, що пишуть так. Так за молоду в Бодянського природною ходою выросла прихильність до власного народного слова і в купі до славянських. Університету в Київі тоді не було, й Бодянського взяли в Москву, куди тоді охоче набірали студентів з українських семінарій. Треба замітити, що українські духовні училища, хоч і знали „субітки", та все нїколи не були подібні до тих диких бурс, які описані Помяловським. А в кінцї XVIII і в початку XIX ст. в Україні ще не було попівської касти і в духовних училищах учились дїти з усїх станів. До тогож на Україні ті училища стояли доволї близько до мужицтва, а особливо в таких городах, як Переяслів. Для свого часу й учили в них не так то погано". Тим то й Бодянський у передмові до своїх казок не без певної гордости каже, що пройшовши переяслівську бурсу „і ми де-що розуміли".

Скінчивши духовну семінарію Бодянський як незвичайно талановитий учень був узятий коштом уряду до Москви для висших студій, і в р. 1831 записався на університет на історично-фільольоґічний виділ, який скінчив 1834 р. Ще мабуть у бурсї Бодянський пробував віршувати по українськи, бо 1833 р. в ч. 99 „Молвы“ були надруковані чотири його українські віршики, написані 1831 р. пн. „До пана здателя слухів“, „Козацька пісня“, „Епітафія Богдану Хмельницькому“ і „Суха ложка — аполог“.*) В університеті мав на нього вплив проф. Каченовский, що заохотив його до нових тодї в Росиї студій славістики. Студентом він належав до кружка Станкевича, з якого вийшли потім батьки російського лїбералїзму та радіказїзму, такі як Белїнский, Ґрановский, Герцен, Бакунїн. Правда, коли радікальнїйші геґелїянцї видїлили ся окремо (Ґрановський, Герцен і ин.), Бодянський не пристав до них (Драгоманов, op. cit. 524), відтягнений від геґелїянських абстракцій більше реальним змістом своїх

*) Н. И. Петровъ, Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія. Кіевъ 1884, стор. 184, 186.

ученихъ праць, а може й своїм горячим українським патріотизмом, що проявляєть ся у нього в ту пору. Хоч і як наівними можуть видати ся нам мотиви того патріотизму (туга за минувшиною, відчутє красоти українського пейзажу, української мови, пісні, народньої вдачі) (пор. передмову до казок та просторий цитат із його діссертації про укр. нар. пісні у Пипіна op. cit. 710—111), то все таки основою його була горяча любов до рідного краю та бажанє його духового відродженя. В р. 1835 він написав свою кандидатську діссертацію „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси“ і розвідку „О древнемъ языкѣ сѣверныхъ и южныхъ Руссовъ“. В 1835 році він під псевдонїмом І. Мастак помістив у „Телескопѣ“ Надеждіна рецензію на збірку укр. приповідок, видану в Харкові з підписом В. Н. С. (Смирницького), а в Уваровських „Московскихъ универ. запискахъ“ критику на „Малороссійскія повѣсти“ Грицька Квітки-Основяненка та розбір Колярової збірки пісень угорських Словаків. Згадавши про праці Українців над збиранєм матеріялів для виясненя їх народности він не без гордощів говорить: „Кто же теперь скажетъ, что южная Русь коснѣетъ

на пути просвѣщенія, небрежетъ о своей національной собственности?“ Що тут говорить чоловік, у якого на думці далеко більше, нїж аматорство кабінетного вченого до паперового матеріялу, бачимо зі слів, якими він у рецензії на Квітчині повісти характеризує Україну. „Її народність — сама Вкраїна в цїлости й частях, де нема вроку без памятки, часу без події, місця без мялюнка, живої істоти без рідного обрису в обличі, без характерної відрубности з задумах, бажанях і поступках; де ви втонете в сьвітї музикальних згуків, національних мельодій, національної поезиї в мові милозвучній, мельодійній, що чарує, захоплює вас, наповнить солодким забутєм ваше серце, розбудить у вашій голові сьвітлі думи, швидко перенесе в заповідну минувшину з її живо-говіркими образами, і наостатку зупинить вас на теперішности, не менше цїкавій, інтересній, хоч і своїми розвалинами, зупинить і змусить вас задумати ся“ (Пыпинъ, op. cit. 109—110). В тих словах по за ентузіязмом етноґрафа та археольоґа чуєть ся живий, сучасний чоловік, що вище всього на сьвітї цїнить дїйсного живого чоловіка, а в ньому ха-

рактер вироблений повним, сьвідомим культурним житєм.

У 1835 р. Бодянський видав у Москві також свої „Наськы украинськы казкы“, про які скажемо далї докладнїйше. В половинї 1837 р. він виготовив і оборонив в університетї свою магістерську діссертацию „О народной поэзіи славянскихъ племенъ“ і був першим Росіянином, якому рос. уряд надав стипендію з метою наукових студій, або, як було сказано в декретї, на подорож „для усовершенствованія въ исторіи и литературѣ славянскихъ нарѣчій въ извѣстныя чѣмъ либо въ отношеніи къ избранной имъ наукѣ мѣста Австріи, Турціи, Италіи, Германіи, Пруссіи, а также и въ Варшаву“ (Пипін, op. cit. 105). Його наукова подорож замісь двох лїт протягла ся цїлих 5.

Заховав ся щоденник його з тої подорожі, в якому він показує, куди їздив, з ким знайомив ся та якими темами займав ся,*) а також богато його листів писаних із за границї до ріжних росий-

*) Див. Л. А. Кочубинскій, О. М Бодянскій въ его Дневникѣ (Историческій Вѣстникъ 1887, декабрь, стор. 505—537).

ських учених; з них важні особливо листи до Погодіна, опубліковані по смерти Бодянського в „Чтеніяхъ“ тай окремою книгою пн. „Письма изъ славянскихъ земель къ М. Погодину, вып. I.“ Про відносини Бодянського до чеських учених та його розуміне славянської дружности дає добре понятє український віршик, який він 10 червня 1842, від'їздячи з Праги, вписав у альбом Вацлавови Ганцї. Сей віршик опублікований із автографу д. Францевим*), передруковуємо тут змінюючи правопись:

Bývali sme ? budeme li wjce? a t. d.

Як були, так і будем,
Того вічно не забудем,
Що ми брацьця,
Що цурацьця
Нам не треба,
Бо не з неба
Пада доля;
А до долї

*) В. Францевъ, Стихотворные опыты первыхъ русскихъ славяновѣдовъ. (Научно-литерат. Сборникъ Гал. рус. Матицы, т. I. Львів 1901 стор. 34).

Треба волї
Й широкого поля;
Більше ж всього
Себе знати,
Поважати,
Од рідного
Не бігати.
Чуже чужим,
Своє своїм
Було, буде тай остане;
Тільки тоді нам загляне
Боже сонце
У віконце,
І настане
Наше панство,
Господарство,
Як Славяне
Будуть жити
І робити
Між собою,
Як риба з водою.

Вернувши до Москви він в осени 1842 р. був іменований надзвичайним професором славянських язиків при тамошнїм університетї. Ще раз лише від того часу в „Молодику“ 1843 р. Бодянський озиваєть ся українським словом — ма-

леньким віршиком „На могилу Розумовського“.

Постій, козаче, не біжи!
Ось глянь на хрест! читай, чия мо-
[гила!
Остатнього се гетьмана Кирила!
Присядь же, брате, потужи!

Не знаю, на якій підставі проф. Огоновський каже, що коли 1849 р. стряслась звісна катастрофа над Бодянським і над видаваними ним „Чтеніями“ (за надруковане перекладу англійської книги Флетчера з XVI в., де описано його побут у Москві в часи Івана Грізного), Бодянського на основі сього віршика обвинуватили в лібералізмі (Огоновський Ист. руск. лит. II, 1, стор. 241). Тут мабуть якесь непорозуміне, бо ніякого лібералізму в тім віршику не видно, а 20 літ пізнійше могли-б були обвинуватити автора хиба за український сепаратизм.

Се була, на скільо знаємо, остатня проба Бодянського писати по українськи. Можливо, що він і далї не забув української мови. Пок. Конисский передав на основі якоїсь традиції звістку (Сьвіт 1881, стор. 168), що по смерти Бодянського ли-

шило ся чимало його цінних праць писаних українською мовою. Та на жаль доси нічого про ті праці не знаємо.

Від поступленя на катедру наукова діяльність забирає всї сили Бодянського. Ся діяльність була особливо плідна від 1845 р., коли Бодянський, ставши секретарем „Общества исторіи и древностей россійскихъ“ при московськім університеті розбудив се від 40 лїт сонне товариство до нового житя і розпочав видавати „Чтенія“, що зробили ся від тепер головним дїлом його житя Сто томів сього виданя, видані під його редакцією, се найкращий, справдї величній памятник його невсипущої дїяльности. Що й тут українські матеріяли займали дуже визначне місце, се звісно кождому, хто мав нагоду хоч поверхово переглянути „Чтенія“.

До характеристики дїяльности Бодянського в молодих лїтах треба сказати, що на розвій його горячого українського патріотизму мала вплив Максимовичева збірка укр. пісень, видана 1827 р. З нею Бодянський познайомив ся мабуть ще в Переяславі і вона дала йому імпульс не лише до власного віршованя, але також до збираня нар. пісень у своїому найблизшому окруженю. З молодечим запалом кинув

ся він до збираня пісень ще в 1830 р., а в його діссертації з 1837 р. читаємо памятні слова: „Щож тичить ся до многочисельности українських пісень, то скажемо, що в нашій збірці, якої ми зовсїм не вважаємо повною і яку ми розпочали перед 7 роками та поповнюємо піснями зібраними в одній лише Полтавській губернії, маєть ся тепер уже геть поверх 8000 пісень“ (Пипін, op. cit. 113). З надмірної скромности Бодянський, даючи в своїх „Чтеніяхъ“ перед чужим матеріялам, у тім числї просторій збірцї галицьких пісень Головацкого, не надрукував своєї збірки, яка по його смерти, продана його нетямущою хозяйкою разом з иньшими його паперами на завиване масла, пропала безслїдно.

Для доповненя бібліографії поданої у Пипіна варто згадати, що одним із слухачів Бодянського в першій добі його професорства в р. 1846–47 був звісний чеський полїтик і сатирик Кароль Гавлїчек, який у однім з своїх „Listů z Ruska“ присьвятив йому дуже прихильну згадку (див. K. Havlíček Sebrané spisy t. I, vyd. Svatobora). В р. 1863 лїтом Бодянський ще раз їздив за границю і з поворотом

був у Львові, де бачив ся з деякими тодїшнїми руськими дїячами. В розмовах з ними він висловлював — коли вірити референтови тодїшнього „Слова“ — погляди не зовсїм прихильні новому тодї в Галичинї україноФільському рухови (Драгоманов, op. cit. 526). Можливо, що був тут по троха вплив відчуженя Бодянського від України, як догадуєть ся Драгоманов, але можливо також, що Бодянський не довіряв рухови задля особи його голови — Куліша, з яким у нього, здаєть ся, були якісь неприязні відносини. Бодай сам Куліш по смерти Бодянського в своїй невиданій доси поемі „Кулїш у пеклї“ говорить про Бодянського з заїлою, безтямною ненавистю, виводячи його як захланного грошолюба з мішком гроший на шиї. Ну, здаєть ся, чим-чим, а грошолюбством годї докоряти Бодянському, який за свою величезну працю над виданєм 100 томів „Чтеній“ не одержав, як сам каже, нї гроша (Пипін, op. cit. 112). Супроти того варто згадати симпатичну характеристику Бодянського, яку полишив Драгоманов у своїй цитованій уже статї (стор. 526—527) і яка кінчить ся ось якими словами: „З цього видно, що „Запорожець Ісько Матиринка“ і за наукою

про письмена церковно-славянські не залишив у собі запорозької натури, не перестав бути громадським чоловіком з козацьким серцем. Запорозька натура проступала в Бодянському і в тому, що він на чому вже раз став, з того не міг його збити вже ніхто, ні міністер, ні царь.*) А це все не так то часто стрінеш у Росії, особливо між середніми людьми, між ученими та ще й славянофілами, щоб не можна було цього всього помянути добром по покійному Бодянському. А згадуючи це все ми нічого другого не робимо, як тільки признаємо, що то за багата нива наша козацька, славянська, федеральна, демократична, твердодуха Україна! Скільки ж би вона дала Бодянських, і далеко міцніщих, цільніщих, коли б була на своїй волі, коли б її не заїдала централїзація державна, попівська, панська, купецька".

Ми бажали в отсій книжечці передрукувати всі звісні доси українські віршові писаня Бодянського, але годі нам було роздобути копії його найперших віршів із

*) Автор статі в „Вѣстн. Европы" (Пипін) бачить в „независимости Бодянскаго качество рѣдкое въ нашемъ литературномъ мірѣ" і „малороссійское упрямство". *Д. М.* (Див. Пыпинъ, op. cit. 108).

„Молвы“ 1833 р. Може незабаром нам удасть ся поповнити сю прогалину. Передруковувати росийські його вірші (з них один опублїкував Кочубінський, а один Францев) ми вважали зайвим; хто цїкавий, може прочитати їх у названих висше статях тих учених.

Перше виданє „Наських укр. казок“ Бодянського.

Одинока книжечка Бодянського видана українською мовою здавна належить до великих рідкостий української бібліографії. От тим то передруковуючи її новим виданєм подаємо тут докладний її опис. Книжочка, якої екземпляр подарував для бібліотеки Наукового Тов. ім. Шевченка у Львові проф. А. Кримський у Москві, друкована в 16-ку і обіймає всього 2 аркуші (властиво $4^1/_4$ піваркуші а 5 друкарських сигнатур, або 34 картки) друку, не числячи обложки з грубого бронзового паперу. На тій обложці в лінійній подвійній рамці в середині маєть ся друкарський

дереворит; Амор сидить на сайдації пущенім на море замісь човна; сторцом на сайдак застромлена стріла замісь щогли і Амор напинає на неї надуте вітрило. Над сим рисуночком титул: Наськы украинськы казкы. В низу: Москва. 1835. Оборот обложки й третя її сторінка порожні, лише на остатній маємо знов у такій самій лінійній рамці рисунок — бик грозить комусь спущеними в низ рогами. За обложкою йде перша титулова картка, в нашому екземплярі долїплена пізнїйше на місце якоїсь видертої иньшої; ся перша картка надрукована навіть на троха відмінному, тоншому папері, ніж решта книжки. Значить, була якась історія, певно цензурна, що окошилась над сею титуловою карткою і змусила видавця перед випущенем книжочки в сьвіт робити друге її видане. На першій сторінці тої картки читаємо лише: Украинськы казкы, а на оборотї:

Якъ у насъ, якъ у насъ — пѣсьни да
[казкы:
Послухайте, добры люды, зъ вашои
[ласкы.

В низу ж: Въ Университетской Типографіи.

Тілько на дальшій картцї йде головний титул: „Наськы украинськы казкы, Запорозьця Иська Матырынкы. Москва 1835“, а на оборотї: „Печатать позволяется съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлены были въ Цензурный Комитетъ три экземпляра. Москва, Октября 19-го дня, 1834 года. Цензоръ А. Болдыревъ“. На дальшій сторінцї маємо посьвяту: „Матери моій ридненкій, неньцѣ старенькій, коханій, любій Украинѣ“. Оборотнїй бік тої картки порожнїй, а на дальшій картцї без нїякого окремого титулу йде передмова: — „Дывысь! Дывысь! Осёсь й наши зъ музыкамы!“ і т. д. Ся передмова від ненумерованої сторінки VI іде до стор. X, на якій читаємо підпис автора І. Б. і дату: М. Варва 1834. Далї йде знов титулова картка. На нїй з чільного боку: „Казка про царивъ садъ да жывую суплочку“. А на оборотї епіграф: „Лучьче свое латане, нижъ чужее хватане“. І потім від ненум. стор. 3 йде

віршована перша казка до стор. 14. На стор. 15 титул другої: „Казка про дурня да ёго коня: срибна шерстынка, золота шерстынка“. На оборотї епіґраф: „Эге! Не всѣмъ же въ дурня й вдацьця!“ Казка сама від ненум. стор. 17 іде до стор. 32. Потім на стор 33 титул третьої казки: Казка про малесенького Йвася, змію, дочку ін Олесю та заднихъ гусенятъ“. На оборотї епіґраф: „Хочъ мале, да узловате...“ Сама казка від ненум. стор. 35 іде до стор. 47. Стор. 48 порожня, на стор. 49 (ненум.) надруковано „Помылкы“ (всїх 15), а стор. 50 знов порожня.

До найцїкавійших прикмет сеї книжечки належить її правопись. З огляду, що книжечка без сумніву зладжена до друку самим Бодянським, значить, і правопись її — вповнї його власна, вона набирає для нас подекуди вартости історичного документа, бо позволяє зрозуміти погляди Бодянського на звуки й форми українського слова. Правопись Бодянського не консеквентна, та в головному принціпі фонетична, зладжена для людий,

що привикли читати гражданське письмо з росийським виговором. Отже кожде укр. **и** передає він буквою **ы**, укр. **і** буквою **и** або перед самозвуком та йотацією буквою **і**. І так читаємо: дывысь, трохы, хыбажъ, лышень, вбывъ; винъ, хлопци, нигде, мижъ, своимы, шабли, Туркивъ, своеи. Та вже тут, на пунктї розріжненя звуків **і й ї** (ји та ьі) починаєть ся неконсеквенція Бодянського. Змягчене або йотоване **і** передає він ріжно: раз буквою **и** або **і**: нигде (нїгде), шабли (шаблї), весильля (весїлля), своеи (своєї), моій (моїй), чудасія (чудасія); другий раз буквою **ѣ**: въ школѣ, въ куцьцѣ (в кучцї), свѣтъ (світ), на господѣ, дѣды, всѣ, дѣти, на морѣ, въ пѣсьнѣ спѣвають. Але та сама буква **ѣ** служить для переданя й иньших звуків, як ось незмягченого, острого **і**; тѣ (ті), тѣжъ, собѣ, вѣе, грѣе, царевѣ (З відм. од.), на печѣ, къ батьковѣ; а раз мабуть, для переданя звука **е**: вѣдьмидь (ведмідь може в місцевому діялєктї відьмідь?). Звуки **е й є** передані одною буквою **е**, тілько **е** на початку слова пишеть ся **Э**. Йотоване **о** (**јо**) передаєть ся буквою **ё**: ёго, сёго, ёму, всёго. До оріґінальностий віршованя Бодянського належить півго-

лосне ъ, що стоїть звичайно по самозвуці і творить із ним один склад, прим. ни ъдного – читай: нї вдно́го, за ъбценькы (= за-вбценьки); але також: одынъ-ъдынъ (чит. один-вдин). Г читає Бодянський усюди по українськи, не по московськи як ґ; на ґ окремого знаку не має, хоча въ словах дзыгъ-дзыгъ г треба вимовляти як ґ, бо сього домагає ся рим з попереднїм „языкъ“. Оріґінально пише Бодянський також слово: ось-ось; замісто такого здвоєня він уживає всюди форми осё-сь. Дуже чуткий наш автор на змягченя і не забуває покласти ь і в таких місцях, де пізнїйші фонетики вважали зайвим класти його. І так читаємо тут систематично: весильля, въ куцьцѣ (в кучцї), недѣльля, летаньня, вивьци, щебетаньня, потаньцюе, въ пѣсьнѣ, збѣжьжя, людьська, лучьче, чередьню, на супильцї, розмаитьни, зьзикрадецьця, оцьци, Запорозьця, затрясь ся, в печатьню і т. п. Інтересне явище у Бодянського ще й те, що він окрім епентетичного л (подивлю ся, тямлять) любить уживати також н: зтямняцьця, памнять, мнята. Не до правописї, а до діялєкту Бодянського належить мабуть те, що він систематично

вживає наськы, украинськы, люды добры, батьковы хлопци, а також кры замісь край-крій. Всї оті особливости правописї та діялєкту Бодянського ми задержуємо в передруку, транскрібуючи кожде ы на и, и на і або і, ё на йо або ьо та модернїзуючи троха інтерпункцію.

Завважу ще, що де в яких пунктах Бодянський мабуть протягом друкованя змінив свою правопись, і в „Помилках“ поправив такі річи, як „царевѣ“, „пановѣ“, „отцевѣ“, на „цареви“, панови“, „отцеви“; натомісь не поправив кількох випадків, де зам. ы покладено и (наше і), прим. у передмові (у нас стор. 31) залицялысь, або стор. 10 ряд. 3 з гори (у нас казка I ряд. 152): Проходить, або навпаки зам, и стоїть ы (Помырковавшы I ряд. 119. перстынь II, ряд 150).

МАТЕРІ МОЇЙ РІДНЕНЬКІЙ,

НЕНЬЦІ СТАРЕНЬКІЙ,

КОХАНІЙ, ЛЮБІЙ

УКРАЇНІ.

— Дивись! дивись! Ось-ось й наші з музиками!... — Се щось да не просте: або-ж весїлля, або-ж яка нїмецька чудасія! Запорожець з казками!... Чи не з неба отсе, пане куме, він до нас звалив ся? Трóхи, бацьця, на те похоже! Ігь ти й сам, поздоров Боже, знаєш, що у нас на Украïні давно-давно перевели ся ці батькови хлопці: теперь нїгде й духу їх не пахне... І отже глянь, дивись хоч в обов, що тута в письмі стоїть: „Наськи казки Запорозьця Іська Матиринки“. А що? Убий, як кажуть-то, да й виграй! Умри да й ожени ся!... А говорять люди — я сам своїми ушима не раз чув: „Чи чорт видáв, щоб відьмідь щебетав?“ Одже щебече! Да ще як щебече?... Все по наськи, — по наськи! Слухай лишень, мій голубе сизий!... Ну, та ти в школї вчив ся: бери да читай на здоровячко! Своє, не чужеє! Не бійсь, не кислиця, а на впрям — куди

твоя годи́ця з сиром й паляниця!... Раз по пять вертаюсь назад, читаю не начитаюсь, гляжу не нагляжусь — таке ласе!... Дяковать, багацько дуже дяковать небожу Запорозьцю, що хоч він за нас оступився, з домовини відхватився, на сей світ ввалився, та й ну балакати з живими як з мертвими: мов би, кажи, ніколи не вмірав!... Мов між своїми братами сидить в куцьці де-небудь в степу, росказує, поки каша варицьця, свою чередьню казку, або походеньку, або яку небелицю, а ті — ні гугу! Заслухались щебетаньня після свого козацького летаньня. Нїчого сказать: їм і їло ся потім лучьче! А там — впять за те-ж: частесенько не зтямняцьця було, як й світк їм зьзїкрадецьця... А ми-ж, ми? Що робимо ми тепер дома й на господї? Що мовять про нас наші внучята? „Діди наші — скажуть вони — сидїли собі да тільки гави ловили!...“ Оттак! За всї голови!... Хибаж оце наша неня Україна так з глузду зсунулась, що вже ні метелиці не потаньцює, ні козачька з парубком не прогарцює? Ой ні, пане куме, вона хоча й старенька, да все таки ще геть-то моторненька... А дїти її? Хиба й вони зледащіли? Хиба вони забули, як колись весело бурлаковали, хвацько козаковали,

в Криму й на Дону чумаковали? Хиба ми й досї ще не згадуємо свого батька Богдана,

Як Польщу він колись трощив,
Де нї піймав Ляхів, — душив?

Як наші козаченьки всюди залицялись: в Волощинї, Турещинї, Нїмещинї, Криму, на Синїм морі і по тім боцї моря як тії світлиї соколоньки просвіщались? — Або й тепер хиба вжеб-то ми перевчилися войовати? Дарма, що в тій пісьнї співають:

Да вже шаблї заржавіли,
Мушкети — без курків...

Слухай, що далї?

„А ще серце козацькеє
Не боїцьця Турків!...“

Бач? не боїцьця Турків! Да не тільки Турків, й самого найстаршого чорта, пане брате!... Або хиба ми таки не хороше живемо? А де лишень знайдеш ти такиї розмаїтьнї пісьнї, що тільки зачуєш, так серце тобі ходором й заходить, затлїє, замлїє, серденька просить... Такую хлїбсіль, таких дївоньок й парубят? Де на світї так балакають? Нїби в рот тобі кожне слово кладуть. Де стільки казок,

приказок, загадок і всякої всячини?... Я вже мовчу про нашу землю, про наші поля, сади, луги, степи, річки, про наше збіжьжя... Що й доси нїхто не схаменецьця, не гляне да не подивицьця на сеє? Мій Боже, Боже! Чим же ми прошкодились? Хиба-ж то вже у нас душа з лопуцька, не хоче того, чого й людьська?... Нї! нї! В гостях добре, як-то кажуть, а дома — ще лучьче... Чи може хочете дождацьця, щоб який враг нетружений нашою батьківщиною пожившив ся? Нас же да нашим же добром почастував? Улїз у солому да ще й шелистить? А здаєцьця, незабаром теє буде. Бо щось не перед добром, як я бачу, сяки-таки немазани хвертики шляюцьця частесенько уже проміж нами. Глядїть лишень, щоб вони з нашого-ж хворосту да не загнули нам якої чуденної карлючки! От-то-то буде сорому-сорому, за всї голови сорому!"...*)

---

*) Увага корректора: Сими словами пан голова натякає на недбальство своїх земляків у збиранню й виданю українських народностий. Нарікане його певно не без підстави, бо легко може стати ся, що й тут, як і в многих иньших країнах, хто будь посторонній випередить їх на сьому полї. (Отся потка в перводруку написана росийською мовою. *І. Фр.*)

Оттак нестеметно балакав у себе у господі з виборним, своїм кумом, Ва́рвинський голова Лесько Тарануха, котрому я для прочтеньня дав оцьцї, яки нї є вони, казки — компонованьня товариша і кума мого, Запорозьця Іська Матиринки. Де і що він тепер? сього я вам не скажу, бо й сам не знаю: знаю тільки, що він як був собі непосидячий, років шість тому назад дуже бажав як-нїбудь пробрацьця або за Дунай, або на Таман, ік своїм братам, козакам-орлам. Од того часу я вже більше його не бачив. Може він де-нїбудь і панує, — дай то йому Боже! а може, козак-невдаха, на чужинї горює, або-ж забитий лежить —

На купинї головою,
Накрив очі муравою,
А нїженьки осокою,
Біли ручки хустиною,*)
Ясне личко китайкою;
В головоньках ворон кряче,
А в нїженьках коник плаче!...

Доходив ся, докозаковав ся, поки таки як той жовтий лист на землю звалив ся; оженив ся небіж,

*) В перводр.: густыною, поправлено в „Помилках". *І. Ф.*

Да поняв собі паняночку,
В чистім полї земляночку:
Куди й вітер не віе
І сонце не гріе...
Без вікопець і без дверець —
Там спить козак молодець...

Як би то нї було, чи жив чи вмер він, а я, щоб памнять його не зусїм слизла з світа, задумав випечатати на первий почин цї його казки; а там, коли вони прийдуцьця по нутру нашому козацству, як пану голові, випечатаю іще дещо його-ж роботи. Правду мовить, кум мій нїчого сам на папір не клав; але були добри люди, що вислухавши було його казаньня або співаньня, післї того записовали. Зирк потім собі, аж таки геть-то, геть віршованьня його набрало ся!...

Налагодившись одіслати казки в печатньню, довго я мудровав, деб минї в світоньку достати той пачепорт (як то водицьця по всїм усюдам), щоб, бува, який-нїбудь *царинний**) не заставив їх

---

*) Увага корректора. Може отся книжочка втрапить у руки й не-Українців; для таких уважаємо потрібним завважити, що царином називають си на Вкраїні сїльські рогачки; лїтом біля їх будують шалаш, у якому кочує про-

кри своєї царини глаголи читати, бо, як в тій пісьні співають:

Добре було да чумаковати,
Поки всюди було рівно,
А то вже через тиї пачпорти
Да й ходити не вільно...*)

Воноб й самому можна вимудрувати що нїбудь похоже на пачепортик, бо таки й ми колись років з дванадьцять попотерли пороги в Переясловській бурсї, і дещо розуміли, — да, признацьця, вся та дурниця, як пришлося одружицьця, димом з козацкої голови вишла; ви сами знаєте, що жонатий,

Як той горщичок щербатий:
Зисподу кипить, зверху збігає,
Де нї повернецьця, добра не має...

Така вже мабуть наша доля!...

тягом усього лїта переважно дїдусь, що від сього й зоветь ся царинним. Він доглядає, аби ворота все були заперті, щоб скотина з села не бігла в жита й т. и. (І ся нота в перводруку по росийськи. При тім пок. учений помилив ся в толкованю слова „царина“; се слово не означає рогачки (лїси), але власне поле засїяне хлїбом у протиставленю до пасовиска — толоки. *І. Фр.*)

*) Див. Украинскія нар. пѣсни, изд. Максимовичемъ, стр. 174, ч. 46.

Раз йдучи за одним дїлом до свого кума, пана голови, я ще в сїнях зачув, що мій Лесько що-то дуже з кимсь розбалакав ся: от я й ну на підслухи (що-ж? і се інколи не вадить!...) — та й вислухав все це, що от-тут поперед сього написав... на чію то голову?... Чи воно добре, чи нї, про те пісьменни нехай тямлять. Я-ж тильки [sic!] примовлюсь тута, що коли буде чія ласка, читайте, на більше тепер вибачайте; а лучьче всього — на чужий коровай, як-то кажуть, очей не поривай, а свій дбай... *І. Б.*

М. Варва 1834.

Казка

про царів сад да живую супілочку.

Лучьче своє латане,
Нїж чужеє хватане.

Чуже добро боком вилїзе..

Як жив собі царь да цари́ця,
Да не було́ у їх дїте́й;
От біднії і ну жури́цьця,
Дава́й пита́ти знахоре́й:
„Скажіть нам, до́бри люде,
Чи спра́вдї в нас не бу́де
До віку вічного дїто́к?
Чи мо́же тільки се на срок?...“
„Не бі́дкайтесь, — їм дїд гово́рить —
Цари́ця шви́дко-ху́дко ро́дить

Царе́ві ба́тьку трьох синів:
Із їх два бу́дуть ро́зум міти,
А тре́тій — ні́где пра́вди дїти —
Що-ж? ду́рень! так, бачь, Біг суди́в!...“

Як він сказа́в, так і зроби́лось:
До ро́ку три сини́ роди́лось;
Расту́ть, нїби́ з води́ іду́ть,
Де в Бо́га си́лу ту беру́ть!...
Не так як ми расте́м года́ми;
Вони́ — не дня́ми, а часа́ми:
Ще вчо́ра ко́жний був хлопя́,
Сьогодні глянь — хоро́ший парубя́.
Як ви́хор той*) по по́лю пре́цьця —
Куди́ стрілó, куди́ брилó:
Так ко́жний з їх, як розсвілó,
За за́йцем на коні́ несе́цьця;
Або загля́дів дичину́, —
Повзко́м, повзко́м, та зра́зу — гу́!...
Не те́ — з дївча́тами пусту́є,
Умісті з ни́ми пісьні тне,
На до́світках зага́дки гне...
А ду́рень? — кре́йдою магля́в
Знай ко́ники все на печі,
Або́ із жи́та ро́бить гре́блю,
Або́ котя́т вам товчучи́й,
Як з не́ба вгрі́цьця об зе́млю!...

*) В перводр.: тай. *І. Ф.*

В царя́ був ду́же га́рний сад;
Він бі́льше всього́ ним коха́вся
І бі́льше всього́ величáвся;
Та й прибраний бо був гаразд!
Там я́блука росли́ і гли́ви,
І шпа́нськи я́годи і сли́ви,
І хви́ги, виногра́д, орі́х,
І опельси́ни, і кали́на,
Черемха, ду́лі і мали́на;
Та хто їх в Бо́га счи́слить всі́х?
Порі́чки, а́грус і суни́ця,
І ви́шні три́дцяти сортів,
Шовко́виця і полуни́ця, —
А скільки всю́ди тих цвітів!
Кану́пер, мня́та і нагі́дки,
І кру́чені паничі́;
Зінзівер, ца́рські бори́дки,
Що розцвіта́ють у ночі́,
Оксамит, пі́вники, любисток,
Нечоси-панночки́ цвілі́,
Біждерево і ко́зій ли́стик
З барві́нком слáвся по землі́;
Там красовáвся чорнобри́вець,
Жовтогаря́чий ріс гвозди́к,
Цвіт корольо́вий-горделивець,
Бузо́к і чоловічій вік;
Півонія і конвалія,
Троянда, ру́та і шевлія...
А пта́шок, пта́шок на гілках!

Мій Бо́женьку!*) — погля́нуть страх!
На о́дно́му чиж, щиго́ль співа́ють,
Там солове́йко голоси́ть;
Тут канаре́йка верещи́ть,
А там граки́ свою́ кругля́ють!
У го́ру жа́йворонок вьє́цьця,
Ось о́рлиця по ми́лім бьє́цьця,
Тут пу́гач із своїм „пугу́!“
А та́мички буга́й — бугу́!..
Зозу́ля жа́лібно кова́є,
По гря́дкам па́ва похожа́є...

Нїхто́ у сад той не ходи́в
Опрі́чь царя́, котри́й води́в —
І то́ в ряди́ годи́ — цари́цю.
Тоді́ бува́ло ростелю́ть
Як снїг той білу скатерни́цю,
Сього́-того́ їм принесу́ть,
(Свою́ щоб підкріпи́ти ду́шку):
Сметани́, пірожкі́в, я́єць,
І ме́ду золоти́й коре́ць,
Родзи́нків, я́гід на заку́ску.
Часте́нько царь тут оддиха́в:
Припа́в цари́ці на колїньця
Тихе́сенько він засипа́в;
Се ба́чивши тоді́ цари́ця
Плато́чок в біли ру́чки взяв,

*) В перводр.: Божоньку. *І. Ф.*

Ним мух од йо́го одгана́ла,
Або́ йому́ голо́вку ськала...*)
Коро́че: са́ду вам тому́
Нема́в рі́внї і в Криму́;
Його́ нї зду́мать, нї згада́ти,
Не тільки в ка́зьцї розказа́ти...

І щож? Де нї візьмі́сь кабан —
Зирк, в сад опі́вночь чимчику́в...
Погля́неш вра́ньцї: сад — майда́н,
Немо́в би со́тню лїт пусту́в!...
„Хто кабана́ того́ убье́
(Було́ обя́влено усю́ди),
Тому́ пів ца́рства ца́рь дає,
І пе́рвим по царе́ві бу́де".

Сперва́ охо́тників нашло́сь!
Пішли́ — да ба́, не удало́сь!
Не те́, щоб ні́чною поро́ю
Кабан уже́ в саду́ не ри́в, —
Нї! на́ші сплять, мов їх руко́ю
Хто спра́вдї ме́ртвою обві́в!
І скі́льки в сад той нї ходи́ли,
А ко́жний день вам те-ж як те-ж!
Що ту́та ти робить почне́ш?
От накіне́ць царя́ проси́ли
Два ста́ршиї його́ синй,

*) В перводр.: ськяла. *І. Ф.*

Щоб їм у сад пітú дозвóлив;
Царь дýмав, дýмав, та й увóлив.

Помирковáвшися одни́й,
В похóд мерщíше знарядúлись;
Але сердя́ги як нї бúлись,
А кабана́ таки́ й вони́ —
Не тільки, щоб його́ убúти, —
Не довелóся й поглядíти!

От дýрень напослíдок став
Просúцьця в сад. — „Гай-гáй, не-
[бóже“ —
Царь сміючúсь йому́ сказáв, —
„Куди́ таки́ тобі?... А мóже!...
Пустíть! нехáй його́ ідé!“

Пішóв наш дýрень: жде-пождé;
Вже пíвніч от, він не дрімáє;
Коли́ — аж óсь кабáн чухráє,
Тихíсінько шась-шáсь, хрюк-хрю́к!
І тількі з дýрнем порівня́вся,
Як той хватúв рушни́цю*) — пук!
Кабáн пред ним так й розплатáвся!...
Тут дýрень встав, раз-два зглянýв,
На зéмлю сíв собі кри йóго,

*) В перводр.: ружницю. *І. Ф.*

Та незаба́ром пі́сля то́го
На безголо́вячко й засну́в.
От ста́рший брат к йому́ прийшо́вши
І спя́чого його́ найшо́вши,
Од разу — хряп, да тількі й жи́в!
І до́бру ви́ривши моги́лу,
Чисте́сенько його́ зари́в.
А там запрі́гши в віз коби́лу,
Звали́в на не́ї кабана́,
І пря́мо к ба́тькові в буди́нки...
Царь віру няв і — все до дна
Обі́щане, до волоси́нки
Одда́в йому́...

Прохо́дить день, други́й, неді́льля,
А там іще́ — от ста́ло дві;
В братеубі́йника — весі́льля,
А ду́рня — ох! забу́ли всї!...
І тільки-б то його́ моги́ла
(Як в тій співа́ють пісьнї нам),
У по́лї з вітром говори́ла!..
От раз коли́сь вівча́рик там
Вечі́рньої пори́ ік рі́цьцї
Свої гнав напова́ти вівьцї:
Гульк на моги́лу — аж стоїть
Висо́кая очерети́на,
Пряма́ як та в бору́ сосни́на.
Він к їй туди́, да зра́зу — хвіть!...

Потім обчистивши гарненько,
Супілочку скомпонував...
І от утершись чипурненько,
Він тільки що на їй заграв, —
Як тая й стала промовляти,
Скризь сльози так його прохати:

Да помалу-малу, вівчарику, грай!
Да не вразиї мого ти серденька в край.
При саду-саду брат мене вбиє,
За того кабана, що в саду рив!

Остовбенівів вівчар-небіж!
Не зна сердечний, що чинити...
Кому б ні дав в її свистіти,
Слова тобі все тіж як тіж!...
Тодї подумав, погадавши,
Поплів ся з нею і к царю,
І слугам об собі сказавши
Прохав дозволить вівчарю
Предстать пред його світли очі;
А ті йому — пождать до ночі
Відмовили: „Бо, бач, нема
Царя у себе у господї;
Десь з ранку їздить на охотї, —
Цариця зосталась сама...“
„Пустіть же хоч мене к царицї,
Нехай загра на сїй супільцї,

А там за тим прийде й царь“...
Так слугам говорив вівчар.
Царйця гордости не знала:
„Введіть його — сказала — к нам!“
От притулила ік губкам,
А тая їй так й заспівала:

„Да помалу-малу, матусенько, грай,
Да не вразй мого ти серденька
[в край!
При саду-саду брат мене вбив,
За того кабана, що в саду рив!...“

Задумалася після сього
Царйця і пита: „Про кого
Вона оцце мині так грає?...“
На пору ту царь знагодився.
„Ну, оджe добре, що лучився!
Ось на лишень, що заспіває
Тобі супілочка оця!“
„Ке, галонько, я подивлюся!“
„Ох, серденько, я щось боюся!
Така сумна, що й доси я...“

„Да помалу - малу, мій батеньку,
[грай,
Да не вразй мого ти серденька в край!

При са́ду-са́ду бра́т мене вби́в,
За того́ кабана́, що са́ду рив!

„Е, гля́нь же! Ба́тьку йо́го тря́сьця...
Тут ма́буть щось таке́ та є!
Хотїлось би минї дізна́цьця,
Чи то́ чуже́, чи то́ своє́!...
А ну, загра́й іще́ ти, си́нку!“
Він ста́ршому проговори́в;
Того́ цига́нський піт схвати́в,
Не стя́мився, як й взяв супі́лку.

„Да пома́лу - ма́лу, мій бра́тїку,
[грай,
Да не вразу́ мо́го ти се́рденька
[в край!
При са́ду-са́ду ти-ж мене вби́в,
За того́ кабана́, що в са́ду рив!...“

Ще він не вспів всього́ дограти, —
Затря́сься як оси́ний лист;
Куди́ дїва́вся той і хист!...
„Рятуй!“ — і бря́знувсь се́ред ха́ти.
Дїтво́ра, жінка, ма́ти — в крик!
К йому́ — аж ко́лом став язи́к.
Тодї всї за́раз догада́лись,
Од чо́го він так ху́дко пав...

„От бач! Хоч пізно,“ — царь ска-
[зáв, —
„А всé такúй ми розквитáлись!...
Не плáчьтеж! Гóдї!... Жінко! Геть!
Погáному — погáна й смерть!...“

Казка про дурня да його коня: срібна шерстинка, золота шерстинка.

Еге, не всім же в дурня й вдацьця!..

Колись давно́ жив чоловік;
А як давно́? щоб не збрехáти,
Тому́ прохóдить сьóмий вік.
Жив-жив, пришлóся умірáти.
Він, як і ми, був христянин,
Тиéї-ж цéркви щúрий син.
Дак от перéд смертéльним чáсом
Він одособóровавшись мáслом,
Трьох підзивá к собí синів:
„Послýхайте мене́ лиш, дíти!
Як вже не стáне в мéне слів,
Глядíть, гарнéнько зхоронíте!
Тепéр нíчóго*) не даю,

*) В перевдр.: ничего, попр. в „Помилках“. *І. Ф.*

Б.41170

А вме́рши вас я обдї́лю́,
Але́ із уговóром тре́ба:
Як злізе ніч на зе́млю з не́ба,
Ви почере́дно і́ко мнї
Тодї прихо́дьте на моги́лу;
Да тільки щоб були́ одні́, —
І там вам дам бога́тство, си́лу...“
Сказа́в, хропну́в і — був таки́й!

Сини́ (розу́мних два, як всю́ди,
Оди́н — а вже́ж не я́к — дурни́й!)
Як всї к їм ізійшлися лю́ди,
Сховáли татуся́ свого́,
І ста́ли ду́мать про його́
Послї́дню во́лю: що́ поча́ти?
Дава́й тут ду́рника прохáти,
Щоб к ба́тьку він пішóв за їх.
„Іть ти нїчóгонько не ма́єш!
А в на́ших жіночóк оди́х
Чого́, скажи́, не насчита́єш?
Щоб ба́тько там тобі нї дав —
Твоє́, бо ти́ його́ достáв!“
Так ду́рня-то вони́ прохáли,
Поки́ таки́ його́ вблага́ли...

От че́реду уже́ жену́ть:
Старі, малі к їй вибіга́ють;
Коро́ви да бики́ реву́ть,
Теля́т дївча́та розлуча́ють;

№ 103659

От з по́ля йдуть гурто́м женці́,
За ни́ми косарі́, гребці́;
От в ха́тах всю́ди засвіти́ли;
На у́лицю повиходи́ли
Дїво́ньки, хло́пці, парубки́:
Пусту́ють, то жарту́ють в во́лю,
Зні́ма́ють з ми́лих стрічечки́,
Гово́рять, ше́пчуть між собо́ю;
Прити́хнуть, впять заголося́ть;
Всї па́рами тобі сидя́ть.
„Ану́, пора́! Ти опізни́вся!
Гляди́: он мі́сяць як підби́вся!“

Встав ду́рень, стрепену́всь, пішо́в;
Замо́вкло всю́ди, ні шиши́рхне;
Зати́х дїво́цький перезо́в,
Хиба́-то де-не-де́ що пи́кне...
От він на кла́дбище припли́всь:
На крест голо́вкою схили́всь;
Кру́гом — могили бованію́ть, —
В могилах тії-ж лю́ди тлію́ть.
„Тату́сеньку! от о́д-же й я!“
„Е! ду́же до́бре, си́нку, ро́биш!
Да ба́цьця, че́рідь не твоя́,
Ти не за се́бе се прихо́диш!
Бі́г бу́де їм за те суди́ть,
Що не схоті́ли навісти́ть...
Ну, слу́хай же, моя дити́на!

Тепе́рь ти в свíтї сиротúна;
Я надїлю́ тебе́ за все...
Ти чув: покíрнеє телятко,
Як ка́жуть-то, дві ма́тки ссе.
Даю́ три волосúнки, серденя́тко,
Оцьцї́ тобі, — їх бережи́!
Як тре́ба бу́де, припали́, —
І ста́не кінь пере́д тобо́ю,
То з срібною, то з золото́ю
Шерстúнкою; тут гря́не гром,
А ти влїзь в пра́ве у́хо йо́го,
І в лїве — ви́йдеш корольо́м;
Що забажа́єш, бу́де всього.
Глядúж, мене́ не забува́й!
Тепе́р, мій сúноньку, прощай!"
Сказа́в — і мов би не бува́ло!...

От незаба́ром розсвіта́ло:
Із до́світок дївча́та шли;
Вівча́р гнав че́реду без-лїку;
По по́лю бжо́ли знай гули́,
Кричали пíвнї кукурíку!
Підня́вся ду́рень та й побрíв
В госпо́ду; кри ворíт зострíв
Його́ брат ста́рший і пита́в:
„Що! як?" А він мов-би́ не зна́в,
Поплївсь собі у ха́ту...

Се діяло ся при царі,
Котóрого геть-гéть будúнки
Стояли на крутій горі,
А в їх і тільки б-то дитúнки —
Однá дочкá: синів Біг мав,
Хоч він як рáю їх бажáв.
Еге́! дочкá! да ще якáя?
Хорóша як троянда тáя;
Лице́ — що сóнечко твоé!...
Губкú як мед солóдки;
Очúці кáрні в нéї,
Дугóю над нимú бровóньки;
Прямúй топóльовий станóк
І соловéйка голóсок;
А кýчері по плéчах вьюцьця —
То різно, в кýпочку зберýцьця...
Сімнáдьцята тепéр весна́
Од рóду нáшій шлá царівнї;
Багáцко сваталось — вонá
По гарбузý їм, бо нерівні.
От царь постáвить стовб велїв;
На нім царівну посадúв:
„Хто відьсіля́ її достáне,
Той тут-же женихóм їй стáне!“
А стовб висóкий, геть-кудú!
Його із мрáмуру зробúли,
І обявúли, щоб тудú
Всї лúцарі поприїздúли.

Де в Бо́га той наро́д набра́всь!
Немо́в база́р розташова́всь:
І ті́снява, і гук, і дра́ча!
Крик, гвалт! Така́я нестоя́ча!...
Тоді́ два ста́ршиї брати́
Пішли́ дивля́ться із жінка́ми,
А ду́рень — тож... „Куди́-то ти?“
„Да, бач, в бере́зняк за гриба́ми!“ —
Зайшо́вши в лі́с у гущину́,
Шерсти́нку припали́в одну́ —
І кінь яви́всь немо́в-би з не́ба!
„Що па́нові мойо́му тре́ба?“
Тут ду́рень в пра́ве у́хо вліз —
І зра́зу корольо́м зроби́в ся;
Скік на коня́, — а той поні́с,
Де тре́ба, ду́хом опини́в ся...
Гляди́ть, а ли́царі круго́м
Гарцю́ють знай пере́д стовбо́м:
Розбі́гшися чим дуж підско́чуть,
А все царі́вни не доско́чуть...
Той розлетівшись о́б-земь — брик!
Той голово́ю в стовб огрі́вся;
Той на́взнич — лясь! четве́ртий —
[зирк!
Як сніп той із коня́ зкоти́вся!
Тут ли́царь наш де нї візьми́сь,
Як той оре́л к стовбу́ ізви́всь!
Царі́вну хвать в оби́-дві ру́ки!

Цмок-цмок її в гаря́чи гу́бки!
Вона́ж — тиць пе́рстинь золоти́й
Йому́ на па́лець, і сказа́ла:
„Тепе́р минї ти не чужи́й!“
І пи́льно в ві́чі заглядала...
А от кінь їх к царю́ примча́в:
Легéсенко царівну зняв,
Покло́н на всї чоти́ри бо́ки,
Да в стре́мня скік, скорíй на вско́ки!...

„От тобі на́!... Ловíть, ловíть!...“
Всї ра́зом вго́лос загука́ли!
Тут де́яки за ним у-слїдь...
Біжя́ть... біжя́ть... та не догна́ли!...

На дру́гий день царь розісла́в
За ли́царем слуг на вздого́ну,
І ко́жну ха́ту приказа́в
Огля́довать... не те — дасть го́ну!...
„На па́льцї пе́рстинь буде ма́ть,
Весь золоти́й — його́ не знять!“

Розси́пались вони́, літа́ють;
Нї о́дного дво́ру не мина́ють.
От к трьо́м брата́м вони́ прийшли́,
Усї їм па́льцї огляді́ли...
Щож? як? — У ду́рня ізнайшли́!
Серде́чнї поторопíли!...

Але́, бач, нїчого робúть;
Пішли́ царе́ві доложúть.
А царь дочку́ велїв позва́ти
І — молодо́го показа́ти.
Царівна в плач: „Цур! Пек йому́!...
Зіста́нусь дівкою до вíку!
Неха́й не бу́ду нїкому,
Ніж му́жем мать сього́ каліку!“

„Ой до́ню, нї! — царь їй сказа́в —
Він твій, бо сам тебе́ доста́в;
Не рю́май же! Така́я до́ля!
На все є пе́вно Бо́жа во́ля!
Гото́в ся за́втра ік віньцю́!
Дівúч-вечір сьогóднї бу́де;
Позва́ть швидчíй музúку всю!
Да щоб збіра́лися і люде“.

Давно́ день к ве́чору зверну́в.
От ніч покри́ла всї доро́ги;
На не́бі місяць от нирну́в,
От ви́ставив з-за хма́ри ро́ги...
Зірки́ те й дїло, що юля́ть:
Пока́жуцьця, та в хма́ри впять;
Немóв би вам у са́мім дїлї
Дразни́ли тїх, що на весíльлї.
Як мíсяць, — теж і молоди́:
Сюди́-туди́ вони загля́нуть;
Як зіронькú, — теж й дівонькú

То защебе́чуть, переста́нуть,
То впять почну́ть, то впя́ть мовчя́ть.
Тепе́р вони́ собі́ сидя́ть
За корова́єм і співа́ють,
Бо ви́льце ви́ти починя́ють:

Поможи́ нам, Бо́же,
Дитя́ оддава́ти;
Поможи́ нам, Бо́же,
Ви́лечки поча́ти.
Нїхто́ не вгада́є,
Що на ви́льцях зя́є:
Золоти́ ко́рнї, верхи́,
Срібни лиле́точки
Без ві́терка ма́ють,
Без со́нечка зя́ють...
Ви́йди, на́ша па́нно, погляди́,
Чи хоро́ші ви́лечки ізвили́;
Коли́ не хоро́ші — розірве́м,
Ми тобі кра́щі ізовье́м!"...

Нїчо́го! на́ша молода́
Мовчи́ть, горю́є як бідá!...
І от подру́ги впять співа́ють,
Так їй слова́ми промовля́ють:

Первий ряд:

Не сиди́, па́нно, бо́ком!
Се-ж тобі не-наро́ком;
Прису́нь ся близе́нько,
Диви́сь хороше́нько!

Другий ряд:

„Не плач, небо́го,
Що йдеш за йо́го;
Неха́й лиш пла́че він,
Що бере́ ли́хо в двір“...

Але́ як пі́сень ні тяли́,
А молодо́ї не могли́
Ні тр'і́нички розвесели́ти:
Да й як таки́ з нелю́бом жи́ти?
З нелю́бом ні поговори́ть,
Ні до́лею з ним подї́ли́ться,
Ні се́рцем к се́рцю потужи́ть,
Не хо́тя в вічі загляді́ться.
Що день, що час в госпо́ді́ гром,
А тут — все пі́де вам гайно́м...
„Ой ні! швидчі́й пісо́к ізі́йде,
Ніж за нелю́бом сча́стя при́йде!“...
Так говори́ла у вікна́
З собо́ю на́ша молода́я!
Тепе́р вона́ стоїть одна́,
Як на́-полї билинка та́я.
Всї розійшли́сь, все вкла́лось спать,
Нігде́ ні́чо́го не чува́ть,
І ті́льки б-то коза́цьке со́нце
Гляді́ло з не́ба у віко́нце.
От — ци́ть!.. Немо́в-би ту́жить щось!
Немо́в-би о́рлиця горку́є!

Цссс!... от луно́ю роздало́сь!
От щось немо́в би-то суму́є:

Кохáв мене бáтько як білу топóлю:
Ой оддáла мене мáти в тяжкýю невóлю!
Ой мáти, мáти! щó ти гадáла,
Що за нелю́ба зáміж оддавáла?...

Десь ти́ мене, мáти, в барвíнку купáла,
Купáючи проклинáла, щоб дóлї не мáла.
Ой мати і пр.

Десь ти́ мене, мáти, на мíстї купи́ла,
Що ти́ мене, моя мáти, на вíки втопи́ла.
Ой мати і пр.

Лу́чьче-ж минї, мáти, тяжки́й камінь зня́ти,
А нїж минї із нелю́бом да вік коротáти.
Ой мати і пр.

Лу́чьче-ж минї, мáти, гаря́ч кáмень їсти,
А нїж минї із нелю́бом вечéряти сїсти...
Ой мати і пр.

Нї свíт в недíлю, нї зоря́,
Дружкó у кóмнату загля́нув:
Все пу́сто... а к віньцю́ порá, —
Да молоди́й як в вóду кáнув!...
Де він? куди́ і як дївáвсь?
Пропáв і слíд!... Весь двір підня́всь...
Царю́, царúцї доложи́ли,

Що молодо́го упусти́ли.
Як нї було́ б, а хоч і царь,
Хоч у його́ всього́ доста́тно, —
Але́ такий припа́су жаль,
Жаль, ду́же жаль! все пі́де ма́рно!...
А як-то хороше́ були́
Усї зібра́лись погуля́ти!
Весїльля-б бу́чне утяли́..
Як ста́ли-б шту́ки викида́ти!...
Тепе́р зара́з весь лад пропа́в;
Нїби́ мертве́ць на стіл упа́в!....
Гай-га́й! ти тее та оне́е,
А Біг зусїм тобі другее́!...

Коли́ ось-о́сь орло́м лети́ть
У двір наш ли́цар і кричить:
„Добри́-день вам, мої пано́ве!
А що́, чи все́ у вас гото́ве?
Де ми́лая, кажіть, моя?
Мабу́ть біднесенька горює?...“
Цариця, царь і вся рідня́
Вихо́дять — він їх всїх цїлує;
За ни́ми-ж ту́та на крильце́
Й царі́вна з ня́нькою іде́:
Вона́ нїчо́гонько не зна́ла, —
А тільки зирк! — так к йо́му й па́ла...
Ой як же міцно обнїма́!
Ой як же цу́пко рученька́ми

До се́рця сво́го пригорта́!
Своїми ка́рими оча́ми
Як пи́лно-то йому́ гляди́ть!
Голу́бонька, як лист дрижи́ть!...
Глянь — рученька́ми обвили́ся,
В губо́ньки гу́бками впили́ся...

Отту́т-то вже й к віньцю́ пішли́;
Пере́д престо́лом Бо́жим ста́ли,
Три ра́зи кру́гом обвели́,
На віки ру́чки їм звяза́ли...
І от верта́ючьця наза́д:
Стари́й й мали́й весе́льлю рад;
Музи́ки пі́сньї їм игра́ють,
А жіночки́ собі співа́ють:

„Ой ма́ти, ма́ти, ма́ти стара́я!
Лети́ть голу́бка з те́плого края:
Накрива́й сто́ли ковра́ми;
Не сама́ йду — з друженька́ми.
Ой ма́тінко-у́тко!
Воро́чайся ху́тко:
Со́нечко низе́нько,
Дружечки́ близе́нько!..

Потім вели́кий був бенке́т:
Всіх щи́рим се́рцем царь прийма́в;
Пани́ пили́ наливку, мед,
Наро́д горілочку кругля́в...

І я там був,
І мед я дув:
По бороді́ текло́,
Да в ро́тї не було́!...

Казка

про малесенького Йвася, змію, дочку її Олесю та заднїх гусенят.

Хоч мале, та узловате...

Як жи́в собі дїд та бабу́ся,
І мавсь у них оди́н сино́к:
Він звався про́сто Івашо́к;
Перш всього́ за його́ прийму́ся.
Він лю́бая дити́на був,
Така, що ще нїгде́ й не чув...
Сиди́ть собі знай все тихе́нько,
Нїко́го па́льцем не торкне́;
Гляди́ть у ло́жку — не змигне́;
Чи їсть, чи пьє — все чипурне́нько...
Ми ж дїтьми — бігаєм, кричи́м:
Зїмо́ю гринджола́ тащи́м;

Або́ грома́к, або́ санчя́та,
Щоб стрі́лкою з гори́ лети́ть;
Або́ — марш ку́чкою гляді́ть,
Як в бо́ки в'і́лися хлопя́та!
А як овся́нка — чи́рк під ніс:
„Поки́нь санки́, бери́сь за віз!“
Чужи́ дїтво́ра, вла́сно му́хи,
На двір лета́ть попусто́ать;
Дава́й в опу́ки, шва́йку грать!
Геть чо́боти! Геть і кожу́хи!
Тут ги́лки, ка́ша, городо́к;
Хто до паців, хто до цуро́к,
Хто бу́лку в ду́чечку ганя́є,
Хто у краглі́, хто у лозу́,
Хто в трояна́, хто у мету́,
Хто в хре́щик з дївонька́ми гра́є.
Обі́дати хоч не проси́...
Приста́ли мов-би до коси́!
Гляди́ш — у пу́жьмірки розбі́глись
По ці́лому тобі селі́;
Ті од джгута́ ніби́ в огні́;
Ті в ті́сну ба́бу заходи́лись;
Ті в гу́ркала, ті в маршалки́,
Ті в кремняхи́, а деяки́
Коло́дязь но́жиком копа́ють;
Ті в горю-ду́ба, у гусе́й:
От вовк закра́вся до дїте́й...
А тії со́нце запуска́ють!...

У вісїнь тая ж пісьня впять:
До скобзалки да до санчят...

Інак зусім ріс, годовався
Наш Івашок: він тільки й знав
Сметанку, молочко вбірав,
Да в човні з татом просвіщався;
Бо з малечку привик к воді:
Частісїнько ночей по дві
І встав і лїг собі у човнї;
Коли не удкою, з сачком,
Дак з вершою, із ятїрком,
А там в госпоту й їде вповнї...
Так він день-за-день жив да жив,
Нїкуди з хати не ходив,
Опріч, як я казав, ловити,
Спервá овсяночку, а там
Давався знáцьця й пліточкам,
Щоб неньцї що було варити;
З другими ж дїтьми він не знавсь,
І в грища з ними не вязався:
Мов-би тобі другого роду,
Мо-би, кажіть, письменний був!
А тож й про ижицю не чув,
І тільки б-то і знав, що воду!...

Було коли як роз'їжжає, —
То матїнка тодї його,

Набра́вши в ко́шик*) усього́,
Несе́ к йому́ і так співа́є:

„Си́нку, си́нку, Іва́шечку!
Припли́нь, припли́нь ік бе́режку!
Несу́ тобі їсти, пи́ти,
І хороше́ походи́ти...“

І от лебе́доньком плине́:
Поїсть, попье́, і вня́ть поли́не...
Так все в обі́дньою годи́ну
Вона́ корми́ла Іва́ся.
Але́ раз га́спидська змія́
Нази́рила її дити́ну:
Ну мудрува́ть, як би́ доста́ть,
Як Йва́ся б-то в лабе́ти взять...
І ту́та з ду́ру, навісна́я,
Й собі співа́ть як ма́ги — ну!
І все б то пісьню туж одну́...
Да го́лосом була́ не та́я:
Бабу́ся то́нко геть свіва́ —
Вона́-ж ніби бугай ревла́:

Си́нку, си́нку, Іва́шечку!
Припли́нь, припли́нь ік бе́режку;
Несу́ тобі їсти, пи́ти
І хороше́ походи́ти.

Але́ горли́ще як нї дра́ла,
А Йва́шечко не припливав...

---

*) В перводр.: ковшик, у „Помилках“ попрявлено на „кошик“. І. Ф.

Тоді, щоб за́хід не пропа́в,
Ік кова́лю помандрова́ла:

„Кова́лю-кова́лю! мішо́к
Мерщі́й наду́й, і голосо́к
Мині ізку́й такий як мае
Іва́ся ма́ти, а не те,
Як раз да два ізьім тебе́!...“

Кова́ль за міх — і надува́є,
Кліща́ми тя́гне за язи́к,
А мо́лот по йому́ — дзиг-дзиг!...
І от змія́ худчій ік рі́цьці;
Співа́є то́нким голоско́м,
А Йвась — глянь, і гребе́ весло́м..
Попа́всь небі́ж, як миш в засі́ці!...
Тоді із ни́м — шара́х у бір, —
А в бо́рі тім був ві́ двір, —
Двір сей над кру́чею маячив;
В низу́ рев'іла, мов ведьмідь,
Сердита́ річка у всю хіть:
Круго́м все пу́ща; тільки й ба́чив:
На о́дшиб стоя́в о́дин о́дним
Висо́кий дуб; а там, за ним,
Як та́я га́ся простяглася
Лужи́на шовкова́ геть-геть...
А там к буди́нкам сте́жка — верть!...
Куди́ й внесла́ змія́ Іва́ся.
В її мила́ночка дочка́

Нї дать нї взять, була́ така́,
Як Івашо́к; а єї зва́ли
Оле́нкою: бо то́же й в змій
Мабу́ть, як в нас, є йме́нник свій..
Тут ра́дицьця з собо́ю ста́ли
Дочка́ і ма́ти, як звести́
Іва́ся з світа. „Ну, спекти́!“
Сказа́ла ма́ти сво́їй до́цьцї.*)
„Гляди́ минї́, поки́ верну́сь,
Щоб Йвась уже́ не ворохну́всь!“...**)
От та його́ й веде́ к лопа́цьцї,
Сажа́, а він і ну бочко́м,
То до гори́, то животко́м.
„О, що бо ти, Іва́сю, ро́биш?
Мов спра́вдї вже сидїть не зна!
Нащо́ таки́ така́ мана́?
Нащо́ таки́ мене́ моро́чиш?“
„Да Бог же Ми́ну ми́нї вбий,
Коли́ сїм ду́мав я яки́й
Глум над тобо́ю підійма́ти!“ —
Сказа́в Іва́сь. „Да що поча́ть,
Що не второ́паю сїда́ть?
Іть чом минї не показа́ти?
Тодї б, Оле́сю, й я умів,
Гарне́сенько б собі сидїв!...“

---

*) В перводр.: доньцї.
**) В перводр.: ворохнусь.

Оле́ся-ж з ду́ру ту́г і сі́ла,
Вхопи́вшись гаряче́ за річ,
А той мерщі́ше — бурх у піч!
От, ма́тері тобі́, й вгоди́ла!...
Йвась по́тім з ха́ти, да на дуб —
Забра́всь геть в са́мий йо́го чуб...
Сиди́ть, а ні чичи́рк на ги́льці...
Коли ось-о́сь лети́ть й змія́,
І пря́мо па́ла до*) мнясьця́:
Так скла́лись со́духи Оле́ньці!...

Натріскавшись до очкура́,
Глянь-гля́нь під ду́ба і чвала́...
Роздія́ла ся аж до соро́чки,
І га́йда гва́лтом на траву́!
Кача́ється, як той в рову́,
Од по́вної о́ддірва́вшись бо́чки...
Вона́ кача́, вона́ вала́,
З собо́ю в го́лос розмовля́:

„Покочу́ ся, повалю́ ся,
Іва́сьчиного мнясьця́ наївшися!“

А Івашо́к із ве́рху їй
Так голосо́к й спуска́є свій:

---

*) В перводр.: де.

„Покоти́ ся, повали́ ся,
Оле́нчиного мнясьця́ наївшися“.

Змія́ слова́ його́ й почу́ла;
Сюди́-туди́ очми́ зори́ть —
Біг дасть! А далї — зирк! Сиди́ть!
Як ку́ля к йо́му полину́ла...
Ну гри́зти дуб, куса́ть, ревіть...
Да ба́! Зуба́ми не звали́ть!
Тодї впять коваля́ згада́ла,
Яки́й їй голосо́к зкува́в
І як Іва́ся він пійма́в;
Не га́ясь к йо́му почва́лала:

„Кова́лю, кова́лю, зкуй зу́би
Залїзнії, а мідни гу́би!
А то як не зку́єш минї,
Зпечу́ тебе́ в оцім огнї!“

Опя́ть кова́ль за о́бце́нки, міх,
Зібра́в челя́дників усі́х:
Працю́ють бідни молота́ми,
Оди́н — о́дин зу́б, другий́ — другий́
А ма́йстер са́мий коренни́й.
Наси́лу впра́вились з зуба́ми!
І от лети́ть, трава́ шуми́ть, —
Нї жив нї мертв Іва́сь сиди́ть...
Вона́ гризе́, а він суму́є,

Гада́, небіж, як би спасти́сь,
Як з га́спидом би розійти́сь,
А то тепе́р навпря́м зплюндру́є...
Із ро́гу піна так і ска́че...
Над голово́ю во́рон кря́че...
Диви́сь — на де́реві пови́сла,
Клубко́м круг його обвила́сь...
Як та жаби́ще надула́сь...
От полови́ну перегри́зла...
От дуб, глянь, хи́лицьця на бік...
„Ага́, ага́! А що? Чи втїк?
Ось-о́сь я доберу́сь до те́бе!
Вже-ж в'ївсь в печі́нки ти минї!
Бач, побілїв! Ану́ к землї!
Ґіб мір! Мерщі́й! Стриба́й від се́бе!“

Коли́ — от гу́си і летя́ть.
Дава́й їх жа́лібно проха́ть:

„*Гу́си, гу́си, гусиня́та,*
Візьміть мене́ на криля́та,
Несіть мене́ до ба́тенька,
А в ба́тенька їсти-пити
І хороше́ походи́ти“.

„Хай за́днії! — вони́ герге́чуть —
Тебе́ беру́ть!“ — Він к їм, а ті
Сказа́ли теж, що й пе́рши́ всї.

Так ча́сто й лю́ди нам лепе́чуть.
Хоч пропада́й тобі з бі́ди,
А по́мочи од їх не жди!
Бува́в Й а́севого гірше:
І ски́бочки в рука́х нема́,
А ко́жний по шия́м займа́.
Одда́вся б чо́рту, аби и́нше!...

Нї, небора́к наш не заги́нув:
Його́ задри́пани взяли́,
К отце́ві, ма́цьцї понесли́, —
А дуб об зе́млю гурк! і гри́мнув.
Змія́ к йому́ — еге́! шука́й!
Тепе́р як й зва́ли, помина́й!

Гово́рять, що вона́ од сьо́го
В такі́й тодї була́ журьбі,
Що смерть наклика́ла собі,..
І но́се! хто бажа́ чужо́го.
А Йва́сь до до́му прилетів,
Як дїд з бабу́сею дїлив
На ла́вцї, си́дя кри вікóньця,
Гаря́чи з си́ром пірожкй.
Стара́ сова́ла в піч горшкй,
Жаль у́ючи, що в ха́тї хло́пця
Іва́шечка нема́ тепе́р.
„Де в Бога він?“ — „А де? Уме́р“. —

Старе́нький з се́рцем відмовля́є,
І зве її до пірожків.
„Ой ні, стари́й! Він жив!
Мині́ серде́нько промовля́є“.
„Чи жив, чи ні, а був таки́й!
Дасть Біг, в нас бу́де і други́й...
Іди́ж, іди́, щоб не прости́ли!
Оце тобі, а це мині́!“
А Йвась в вікно́: „А щож мині́?“
„Що там?“ — „То ми́ші занори́ли“.

Але́! Що прийму́цьця дїти́цьця,
То впять Іва́сь їм і кричи́ть.
„Як хоч, стара́, мині́ корти́ть
Піти́ собі ще подиви́цьця“.
І тільки що у двері — ник, —
Підня́вся з-усїль гуси́ний крик!
Дава́й він ту́та їх ганя́ти...
Коли гульк під вікно́ — Іва́сь!
„Ой си́ночку, де ти узя́вся?
А ми збіра́лись помина́ти“...

Тут по-ряду́ він розказа́в,
В яку́ хале́пу був попа́в,
Як налетїли гусиня́та,
Як він моли́в себе́ узя́ть,
Як рва́ла ся змія́ доста́ть,
І як він сїв їм на криля́та.

За се́я дїд і ба́ба їх
Глядя́ть немо́в дїте́й своїх:
Овес, пшени́цю, гре́чку но́сять;
Сами́ ж з синко́м своїм живу́ть,
Коха́юцьця і хлїб жую́гь,
Да постоло́м добро́ знай во́зять.

Національний кольорит у казках Бодянського.

У Бодянського не було поетичного таланту. Переповідаючи віршами три українські народні казки він по троха йшов за тодішньою модою в російській літературі, де Жуковский та Пушкін за прикладом нїмецьких романтиків передавали віршами то народні російські, то чужонародні казки, часом підкладаючи їм якусь свою тенденцію, а часом вдоволяючи ся простим, більш або менше дотепним переповідом оріґіналу. Особливо Пушкін показав на тім полї незрівнане майстерство, виявивши в своїх казках (Про царя Салтана, про золоту рибку і т. и.) велике богацтво форм і щирий народній гумор.

Ідучи втоптаною вже стежкою Бодянський узяв ся переповідати українськими віршами звісні йому українські казки без нїякої особливої артистичної та фільозофічної тенденциї, але й не тим простим, наївним способом, що надає казці її своєрідну красоту в народньому переказї. Пушкін зумів віддати сю простоту й наївність, зумів знайти для кождої казки форму відповідну її змістови; Бодянський оповідає монотонно, мляво; його форма не блискуча і не передає настрою, який повинна би викликати казка. Та є в його віршованю щось инше, чим ті казки заслугують на пильну увагу і в чім Бодянський був учеником не нїмецьких романтиків і не росийських коріфеїв, а власне перших творцїв нового українського письменства — Котляревського й Гулака-Артемовського. Се національний кольорит, який він силкував ся надати своїм казкам.

Щоб зрозуміти як слїд, що ми хочемо сказати словами „національний кольорит“, треба вдати ся в троха глубшу аналїзу змісту й форми „Наських українських казок“.

Всї три казки, перевіршовані Бодянським, належать до найпопулярнїйших

і найбільше розповсюджених на Вкраїні казок. І так казка про брата, вбитого иньшим братом за кабана та про чудесну сопілку зроблену з тростини, що виросла на могилї вбитого, маєть ся у Рудченка I, ч. 56, Кулїша (Зап. о Ю. Р. II, 20—22), у Манжури, стор. 58; казка про дурня, що ходив ночувати на батькову могилу і потім здобув руку царівни, маєть ся у Чубінського (Труды II, ч. 70), у Грінченка (I. ч. 161): про Йвасика й відьму у Кулїша (Зап, о Ю. Р. II, 17- 20), у Драгоманова стор. 263—267 і 353—355, Чубінського II, ч. 116, не згадуючи вже про галицькі варіянти (див. Етноґрафічний Збірник т. I, 36; IX).

Усї три ті казки — духова власність не самого українського народа, але належать до тзв. мандрованих тем, що стрічають ся у ріжних народів і в ріжних краях. Особливо перша казка про братовбійство або сестровбійство відкрите при помочи чудесної сопілки належить до найбільше розпросторених казок ва сьвітї. Масу її варіянтів — европейських, азійських, африканських і американських зібрав д. Вол. Буґель у своїй працї „Tło ludowe „Balladyny,“ поміщеній у варшавськім журналї „Wisła“ т. VII, стор. 339, 557, 665 з р. 1893. На жаль, хибна точка, з якої

дивить ся д. Буґель на саму тему сеї казки, не дала йому дійти до тривких наукових результатів у питанях про те, де, коли і з якого жерела повстала ся казка і які були дороги її дальшого розвою. Стоячи на тім, що головною темою сеї казки є тзв. метемпсихоза, тоб то віруване про перехід душі покійника в якесь иньше тїло, д. Буґель зупиняєть ся на тім, що казка повстала в ріжних сторонах сьвіта і у ріжних народів зовсїм незалежно, виплила у всїх з одного жерела — спільного всїм вірування про метемпсихозу. В своїм розборі Буґлевої статї в Житю і Слові (т. Ш, ст. 150—154) я виказав нестійність і наукову безплодність сього погляду та звернув увагу на те, що основою казки не є метемпсихоза, а чудесне виявлене страшного злочину і що затим казка повстала не в лонї первісної, дикої суспільности, де цїна людського житя була невелика, а ненастанна боротьба між племенами робила смерть щоденним явищем, але мусїла повстати в лонї культурної суспільности, де людське житє було бережене грізними законами і де почутє страшного злочину в убійстві творило важну часть релїґійного культу.

На скільки можна судити тепер, початок сеї казки треба віднести до ста-

рого гнїзда цівілїзації — давнього Єгипту; бодай у дохованих до нашого часу староєгипетських казках, прим. у „Казці про двох братів“, маємо подібні появи виростання з тїла невинно вбитого чоловіка дерева чи загалом якоїсь ростини з чудесними прикметами.*)

На староєгипетський початок показує й друга казка Бодянського про дурня, що ночує на батьковій могилї, дістає від батька в дарунку чудесного коня і на ньому вискакує на високий ґанок (стовп) до царівни. Бодай сей остатнїй епізод ми маємо в фраґментї староєгипетської казки про „Судженого царевича“,**) що вискакує конем на ґанок царівни, високий на 70 ліктїв над землею. Европейські та східні паралелї до сеї казки зведені до купи у Коскена (Em. Cosquin, Contes populaires de Lorraine. Paris, 1886, т. II, стор. 97—97). Галицько-руські й польські паралелї до сеї казки вказані мною в Етноґр. Збірнику, т. I, стор. 36—39.

*) Мій переклад тої казки та порівняної студійки про неї французького вченого Коскена див. В. А. Клоустон, Народні казки та вигадки Львів 1896, стор. 106—147.

**) Текст її в французькому перекладї див. D. Maspero, Les contes populaires de l' Égypte ancienne. Paris 1889, стор. 225—247.

Так само й третя казка, хоч старинного жерела її не можемо вказати, на певно належить до спадщини дуже давніх віків і того низького стану культури, на якім трафляло ся ще людожерство, хоч уже виємково (змія-людоїдка).

В народніх устах не лише на Вкраїні, але й у иньших народів отсї давні казки мають свою осібну форму — коротенькі віршики або приспівки вставлені в прозовий текст. Кулїш у своїх „Записках о Южной Руси“ (т. II, стор. 13) справедливо завважив, що ті приспівки мають иноді й язиково дуже стару форму. Дехто з ученых догадував ся, що ті віршові вставки свідчать про те, що колись ціла казка мала віршову форму, була первісно піснею, балядою або чимось подібним Сей догад можна вважати вірним доти, доки маємо на увазї лише дану казку на тлї якогось одного язика. Та коли побачимо, що та сама казка має ту саму мішану форму в ріжных язиках, що в обсягу одного й того самого язика віршовані вставки, хоч стоять усе на однім і тім самім місцї, але мають ріжну форму, то мусимо прийти до переконаня, що вони мають якесь иньше жерело, незалежне

від прозової чи віршової форми казки, що се радше формули, заклинання та приспівки, які істнували незалежно від казки і вставлені були в неї лише пізнійше. Иноді ціла казка, або уступ її являєть ся лише розвитком мотива, in nuce висловленого в віршику; се можна сказати про віршики вміщені в першу і в третю казку Бодянського. В першій співав хтось іменем убитого, в третій поклик до гусий, щоб узяли співця на крила. Принаймі що до остатнього віршика можна сказати, що він вирваний радше з якоїсь лірічної пісні, ніж із віршованого оповідання, і що закінчене казки — фантастичний лет Івасика на гусячих крилах, був скомпонований на на тій основі, що оповідач узяв у дословнім, конкретнім значіню поетичний зворот пісні, який первісно мав лиш образове, переносне значіне, мав висловити лиш тугу співака за батьківським домом.

Та будь що будь Бодянський знайшов усї три казки готові в народній переповідці і не мудруючи лукаво переповів їх віршами. Але він додав до сеї народньої основи щось зовсім їй чуже, а власне віршову форму і обмальованє деталів зроблене в певнім стилю. І одно й друге він знайшов готове в українській літера-

турі, у Котляревського й Гулака-Артемовського. Віршовий розмір його казок той сам, що й у Енеїдї Котляревського, тілько без строфічної будови; пригадує Енеїду декуди й будова фраз, прим. „свою щоб підкріпити душку“, „Гай-гай небоже! — Царь сміючись йому сказав“... „Свої гнав наповати вівцї“, „Е, глянь же, батьку його трясця! Тут мабуть щось таке та є!“ і т. п. Ще живійше деякі звороти нагадують Гулакового „Пана та собаку“, прим. вірші:

Замовкло всюди, нї шиширхне...
Хиба то де-не-де що пикне.

Важнїйше від тих, будь що будь припадкових ремінісценцій було те, що Бодянський силкував ся віршувати свої казки в тім самім дусї, тою самою літературною манерою, як робив Котляревський з Енеїдою а Гулак із байками. Се була манера п а р о д і ї, що полягала на наданю чужому предметови українського сільського кольориту і викликаню гумористичного контрасту між тим предметом і сим кольоритом. Се найлїпше удало ся Котляревському; клясичний Еней передягнений на українського збанкротованого

панка-козака, грецькі боги й богині перемінені на українських заможних хозяїнів — се головна принада його безсмертної поеми. Ще більше згустив краски Гулак-Артемовський, малюючи українське тло в свойому „Панови та собаці“, хоча для гумористичного контрасту тут не було місця; гумористичний ефект приходило ся викликати шаржованєм у деталях малюнка, пластичними, иноді до пересади грубими зворотами (на землю з л ї з л а ніч — те саме й у Бод. к 2, р. 16, опис ночи, опис гавканя, а потім спаня Рябка і т. и.). Бодянський пішов слїдом за сими своїми попередниками, хоча почутє артистичної міри встерегло його від пересолювання тої манєри. Він задоволив ся тим, що зробив своїх царів (у 1 і 2 казцї) богатими українськими панами, що зрештою держать ся у всьому українських народнїх звичаїв (пор. українські страви в казцї 1 рядки 84—86), українські поговірки та приказки в устах царя (казка 1 ряд. 216, 239; к. 2, р. 184, 185), українське весїлє в царевої дочки з „законним“ ладканєм (казка 2 рядки 203 - 231). Шаржованя у нього менше як у Котляревського; сюди можна би хиба зачислити приписаний царицї звичай укр. жінок скати в голові чоловікам, коли вони засипають (к. 1 ряд.

93), та може по трохи той щиро-селянський „жаль припасу“ коли розбило ся весїле (казка 2, ряд. 282—283).

І ще в однім пункті Бодянський пішов за слїдом Котляревського. Одна з найінтереснїйших прикмет його Енеіди, хоч на жаль доси за мало розслїджена, се незвичайне богацтво побутових та фольклорних спостережень над українським народом, зложених у тій поемі. Вірування й проклятя, жарти й приказки, костюми й обряди, звичаї й предмети щоденного вжитку, кухня й напої, танці й улюблені пісні, відносини суспільні й міжнародні Українців з кінця XVIII в., історичні спомини, народні симпатії й антипатії, — про все се знайдемо в Енеїді розсипану цїлу масу деталїв, що виявляють у авторі дуже пильного і бистрого обсерватора і заразом чоловіка, що любив усї ті своєрідні прикмети українського люду та бажав у своїй поемі зберегти згадки про них. Те саме — може ще з більшою свідомістю наукової та національної вартости тих рисів, хоч певно з меншим артизмом робить і Бодянський. І так у першій казці він дає нам у ряд. 37—76 опис богатого саду — розуміють ся, не того модного саду, які в XVIII і XIX в. заводили

декуди на Вкраїні богаті пани по французьким взірцям, а такого саду, який, можна сказати, малюєть ся в уяві кождого щирого Українця, — і наводить при тім цїлий ряд українських ботанїчних назв. У другій казцї зазначимо опис вечера в українськім селї (р. 232—272), опис дївич-вечера зі вставленими в нього весїльними піснями і опис сумованя молодої, що, як і слїд української дївчинї, виливає свій смуток українською піснею (р. 235—271). Нарештї в третїй казцї маємо інтересне вичислене забав сїльських дїтий у всїх порах року*)

---

*) Може до речи тут буде вичислити всї ті забави, які згадує Бодянський і порівняти їх з описом тих забав сїльських дїтий у Купянськім пов. Харківської губ., який зладив П. Іванов. Сей заслужений етноґраф знайшов у Купянськім пов. загалом 95 дїточих забав; у Бодянського їх вичислено 25, та коли більша часть навіть що до назв ідентична з тими, що описані у Іванова, то деяких нам годї зідентіфікувати. І так у Іванова поминено зовсім сковзане на леду; Бодянський знає чотири роди сеї забави: скобзалку (мб. ховзане на ногах), санчата, гринжоли і громак; сього остатнього слова я не знаходжу ані у Желехівського, ані у Тимченка, ані у Левченка. З дальших вичислених у Бодянського забав опука — звісна і у нас ґра в пилку, Іван. ч. 17; швайка, мб. те, що у Іванова швай (ч. 40); гилки — Іван. гила (ч. 1 Ів); каша — такої ґри у Іванова не знаходжу; городок — Іван. 30; паци —

(рядки 11—42), та гарний опис сцени в убогій сїльській хатї між дїдусем і бабусею, що згадують свою стрчену дитину (рядки 234—250).

Нарештї треба зазначити, що в текстї казок так само як і в передмові Бодянський вмістив досить значне число нар. приказок, бо в загалї говорене притчами, вигадками та приказками належало до того стилю, якого він держав ся. До стилю належало й добиране рідких, пластичних та ономатопоетичних слів, образових зворотів, на які особливо богата передмова Бодянського. В дальших випусках наших „Текстів і пояснень“ будемо мати нагоду прослїдити течію того

у Ів. загонючка ч. 1 б); краглї — мб. те саме, що польське kręgle, Kegel, у Іванова нема; лоза — Ів. 66; троян. у Іван. тройник (ч. 19); мета — мб. біганє до мети на перегони, пор. у Іванова ч. 67—70; хрещик — Ів. 64; пужмірки — Ів. 57; джгут — Ів. 39; тїсна баба Ів. 65; — гуркало, маршалки, у Іванова нема; кремняхи — Ів. 36; горю-дуб — може те, що дуб Ів. 50; гуси — Ів. 58; сонце запускати — у Іванова нема. Відсилаючи цїкавих знати, як виглядають ті гри, до працї д. Іванова (П. Иванов'ъ, Игры крестьянскихъ дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ. (Съ предисловіемъ проф. Н. Ѳ. Сумцова) Харьковъ 1889) підношу тут лише на сьому одному прикладї богацтво обсервациї Бодянського.

стилю на Вкраїні взад у XVIII вік, значно перед Котляревським, і побачити в ньому одну з найхарактерніших ниток, що звязує наше старше письменство з новою літературою доби нашого національного відродженя.

В кінці треба зазначити й певну лїричну нотку, що чуєть ся не лише в передмові, а і в віршуваню Бодянського і надає йому декуди ту принаду, яку має кождий вияв нутра щирої людської душі. Поперед усього звязуючи свій твір зі своїм родинним місцем Варвою, даючи йому замісь „пачепорта“ гумористичне по формі, та серіозне і горячо патріотичне своїм змістом слово „Варьвиського голови Леська Таранухи“, Бодяньский показує, що те його писанє і весь той інтерес, яким воно навіяне, се виплив його глубокої, сердечної симпатії, тої самої любови до „матери рідненької, неньки старенької, коханої любої України,“ що зазначена вже в титулї. Ми згадали вже про автобіографічний деталь у передмові, де Бодянський пригадує собі свою довголїтню науку в Переяславській бурсї. В звязку з тим варто піднести ще кепковане Бодянського з жонатого, якому, мовляв, уся ся „дурниця“, що він навчив

ся за 12 лїт, „дымом з козацької голови вишла“. Можливо, що за тим кепкованєм справдї ховала ся у Бодянського нехіть до женячки, зроджена побоюванєм, щоб жінка й сїмя не абсорбували його сили та не відтягли його від наукової працї; як знаємо, Бодянський весь вік так і лишив ся нежонатим. Далеко глубше в душу автора позволяє нам заглянути уступ у його З казцї, де малюєть ся положене бідного, опущеного чоловіка, який даремне просить у людий собі підмоги, як той Івасик у гусий:

Так часто й люди нам лепечуть...
Хоч пропадай тобі з біди,
А помочи од їх не жди!
Буває Йвасевого гірше:
І скибочки в руках нема,
А кожний по шиям займа!
Оддався б чорту, аби инше!*)

І оттакі лїричні відскоки належали до тону, якого держав ся Бодянський,

*) Вислов у остатнїх рядках не зовсїм ясний „По шиям займа“ мб. теж, що бе в шию, докучає, збиткуєть ся; остатнїй рядок — парафраза приповідки: хоч гірше, аби иньше.

належали до того характерного „сьміху крізь сльози," якого взірці маємо вже в Енеїдї Котляревського (див. головно опис пекла, рефлєксиї про поганих віршарів, про Парпуру-мацапуру, далї згадки про гетьманщину і т. и.). Не треба, здаєть ся, й додавати, що власне ті проблиски індівідуального, особистого чутя та вподобаня авторів для нас тепер найінтереснїйші; їх шаржований дотеп вибліД, їх сьміх не сьмішить нас, але там, де ми завважуємо під жартливою маскою живійше битє серця живої людини, і наше серце поневолї починає битися в один такт з поетовим.

1031659
Б. 41170
25.V.50 г.

16

Перевірено 1948 р.

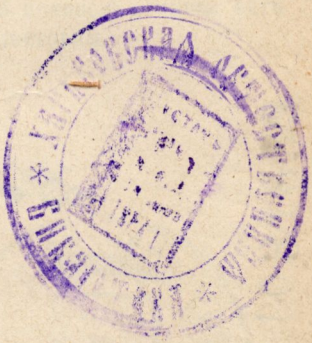
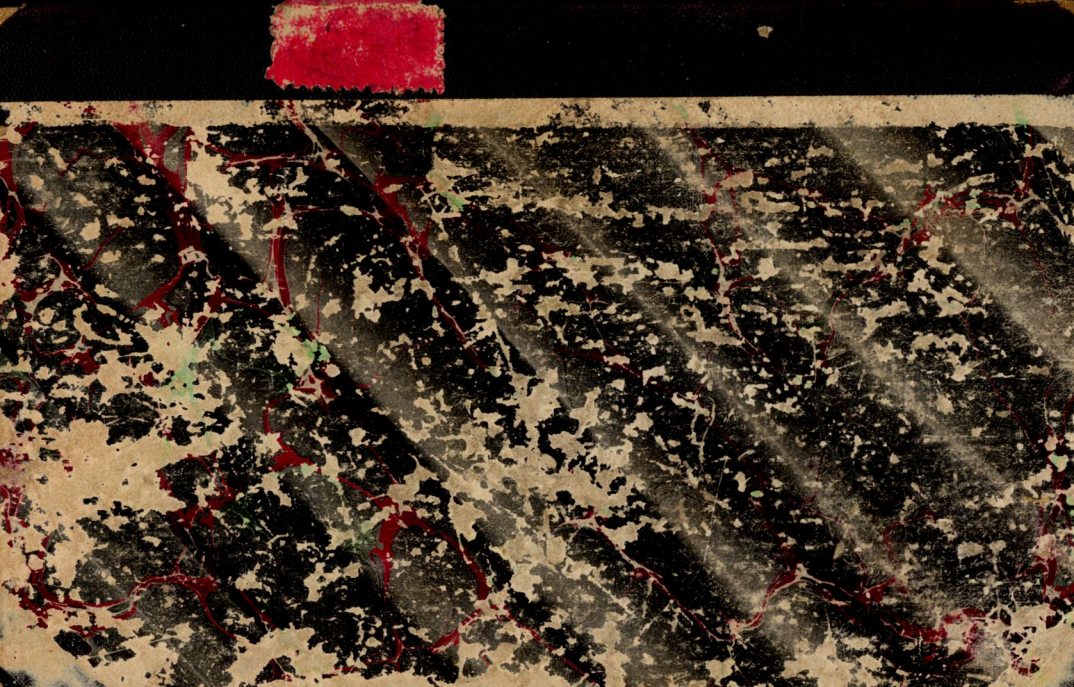
Стремления в известной мере